

Паламарчук В.А., студентка

Київський національний університет технологій та дизайну

АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ СТІЙКИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА

***Анотація.** Розглянуто об'єктивні основи екологічної ситуації в Україні. Стаття описує екологічну складову як компоненту стійкого розвитку сучасних підприємств. Визначено зміст поняття «екологічна відповідальність». Проаналізовано сучасний рівень екологічної відповідальності в Україні відносно країн-лідерів та аутсайдерів. Виявлено необхідність підвищення екологічної відповідальності з метою отримання конкурентних переваг на міжнародному ринку серед передових компаній. Показано, що вона має орієнтуватись на врахування компонентів корпоративної культури, сприяння реалізації екологічних програм, відкрите надання інформації про діяльність організації, що впливає на суспільство, економіку, довкілля. З'ясовано особливості екологічної відповідальності в концепції стійкого розвитку підприємства.*

***Ключові слова:** екологічна відповідальність; стійкий розвиток; концепція стійкого розвитку підприємства; екологічна корпоративна відповідальність; концепція екологічної відповідальності.*

Palamarchuk V.A.

Kyiv National University of Technologies and Design

ASPECTS OF ENVIRONMENTAL RESPONSIBILITY IN THE MANAGEMENT SYSTEM OF SUSTAINABLE ENTERPRISE DEVELOPMENT

***Abstract.** The objective bases of the ecological situation in Ukraine are considered. The article describes the environmental component as a component of sustainable development of modern enterprises. The meaning of the concept of "environmental responsibility" is defined. The current level of environmental responsibility in Ukraine in relation to leading countries and outsiders is analyzed. The need to increase environmental responsibility in order to gain a competitive advantage in the international market among leading companies. It is shown that it should focus on taking into account the components of corporate culture, promoting the implementation of environmental programs, open provision of information about the activities of the organization, which affects society, economy, environment. The peculiarities of ecological responsibility in the concept of sustainable development of the enterprise are clarified.*

***Keywords:** environmental responsibility; sustainable development; the concept of sustainable development of the enterprise; environmental corporate responsibility; the concept of environmental responsibility.*

Постановка проблеми. Особливої значимості в наш час набуває концепція стійкого розвитку, основною метою якої визначається не максимізація прибутку, а підвищення добробуту всього суспільства при мінімальному негативному впливі на навколишнє середовище. Слід відзначити, що загально визначеними є три складові стійкого розвитку: економічна, екологічна та соціальна. Враховуючи сучасні кризові явища в економіці та екологічній ситуації України, до розряду першочергових науково-практичних проблем слід віднести розробку та застосування механізму поєднання економічних та соціальних критеріїв з екологічними при домінуванні останніх.

Одними з основних передумов популяризації сталого розвитку підприємства виділяють: важко прогнозовану нестабільність, що обумовлена макроекономічними чинниками, які майже не піддаються регулюванню зі сторони підприємства та необхідність реструктуризації, а також реформування промисловості країни в цілому. У таких умовах українським підприємствам, задля забезпечення стійкого та ефективного

розвитку, необхідно пристосовуватися до сприятливих і несприятливих зовнішніх змін умов господарювання, виявляти альтернативні варіанти поведінки, які продукують надійні компенсаційні механізми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження ефективності використання соціальної та екологічної відповідальності в управлінні зробили як українські, так і іноземні науковці. О.А. Безрукова [2], Б.Г. Нагорний [7] висвітлюють проблеми дослідження екологічної відповідальності в Україні. В.В. Огородник [11], В.М. Шаповал та О.А. Коваленко [13] займалися дослідженням екологічної відповідальності, як компоненти соціальної. Дослідженням стійкого розвитку діяльності підприємств займалися Л.А. Квятковська [6], А.О. Касич та М. Vochozka [15, 16].

Незважаючи на значний досвід наукових досліджень в цій сфері, на наш погляд, питання екологічної відповідальності бізнесу потребує додаткового аналізу в розрізі Концепції сталого розвитку. Словосполучення «sustainable state society» («суспільство стійкого (сталого) розвитку») вперше було використано в дослідженні У. Офулса «Екологія і політика дефіциту». Далі це словосполучення трансформувалось у категорію «sustainable development» («стійкий (сталый) розвиток»), у центрі якої було виділено екологічний аспект. Тоді з'явилося таке визначення: «стійкий розвиток – такий розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здібність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби» [1, с. 24].

Проблеми альтернативного використання природних ресурсів висвітлено в працях [3–5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Подальшого вивчення потребують питання комплексного оцінювання екологічного потенціалу сталого розвитку, а також вибір стратегії підприємства, яка б забезпечувала стійкий тривалий розвиток під час гармонійного врівноважування трьох його складових, а саме економічної, екологічної та соціальної.

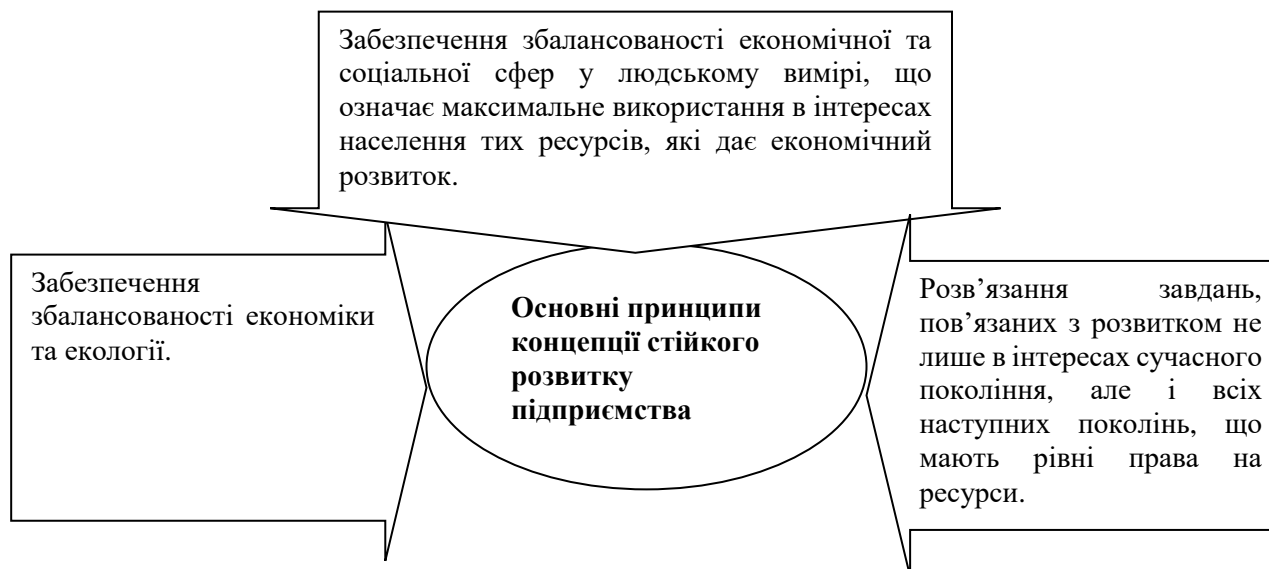
Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення основних факторів забезпечення екологічної відповідальності в процесі стійкого розвитку підприємства. Визначення основних аспектів екологічної стратегії при управлінні стійкістю.

Виклад основного матеріалу дослідження. В часи «нової» економіки свого обороту набирає концепція сталого розвитку, основним завданням якої є збереження стану екології, навколишнього середовища на максимально можливому рівні, який існує на сьогоднішній день для майбутніх поколінь

Динамічну стійкість процесу економічного розвитку підприємства характеризує конкретно сам процес, а саме постійність та безперервність його змін в напрямку вдосконалення. Мета такого процесу – перехід підприємства на якісно новий рівень діяльності. Відмінною особливістю динамічної стійкості процесу економічного розвитку підприємства є те, що на кожному етапі розвитку відбувається «закріплення» якісних змін, покращень на основі циклічного відтворення постійної системи функцій підприємства, що складає зміст процесу його функціонування. Все це в свою чергу визначає необхідність чергування і збалансованого поєднання процесів розвитку і функціонування підприємства. Основні принципи концепції стійкого розвитку представлено на рис. 1 [6]. Необхідно зазначити, що в момент переходу підприємства в якісно новий стан, у процесі свого розвитку, підприємство на деякий час переходить із стаціонарного режиму функціонування в нестаціонарний, задля його подальшої стабілізації на новому, більш удосконаленому рівні.

У даний час, традиційні економічні концепції та моделі, які були розроблені в минулому столітті й на сучасному етапі вважаються мало дієвими та неефективними. Саме тому, необхідним є нове бачення економіки, якщо світ прагне поліпшити добробут

населення і зміцнити соціальну рівність а також знизити екологічні ризики. Потрібна економіка, що поважає ресурси планети та базується на соціо-справедливих відносинах, метою «нової» економіки має бути досягнення стійкого добробуту населення, а не стимулювання матеріального споживання.

Джерело: розробка автора за даними [6].

Рис. 1. Основні принципи концепції стійкого розвитку

Сьогодні конкурентоспроможність держав все більше залежить від рівня екологізації виробництва на підприємствах, які забезпечують функціонування їх економік. Задля оцінки екологічної ситуації в Україні розглянемо індекс екологічної стійкості, що вимірює досягнення країн світу саме у сфері екології та ефективності управління природними ресурсами. Дослідимо рейтинг країн лідерів та аутсайдерів світу за показниками індексу екологічної стійкості, а також проведемо порівняльний аналіз із Україною (табл. 1) [18].

Провівши аналіз показників екологічної стійкості країн за 2012–2020 років, можна сказати, що позиція України мала тенденцію стрімких зростань та падінь. Все це зумовлено тим, що основні складники даного індексу, такі як вплив довкілля на здоров'я, якість повітря, санітарія, клімат та повітря характеризувались покращеними значеннями показників, а от біорізноманіття, середовище існування, запаси риби та сільське господарство навпаки пішли на спад. Виходячи з вищенаведеного, можна з цілковитою впевненістю стверджувати, що в Україні недостатньо приділяється уваги стану «environment» на всіх рівнях функціонування економіки, а також вивченню впливу навколишнього середовища на соціальний та економічний розвиток.

З огляду на вищенаведене, доцільно було б зосередитись на основних завданнях, які постають перед складовими стійкого розвитку (рис. 2).

Вирішення цих нагальних питань дозволило б українським підприємствам вийти на новий рівень розвитку а також забезпечило б вагоме місце в ніші конкурентоспроможних високо-технологічно розвинених світових компаній.

Реалізація на практиці концепції сталого розвитку потребує визначення основних напрямів, які б враховували економічні інтереси з позицій соціальної відповідальності з урахуванням екологічних аспектів суб'єктів господарської діяльності.

Таблиця 1

Рейтинг країн за показниками індексу екологічної стійкості

Країна	2012 рік		Країна	2014 рік		Країна	2016 рік		Країна	2018 рік		Країна	2020 рік	
	Рейтинг	Значення		Рейтинг	Значення		Рейтинг	Значення		Рейтинг	Значення		Рейтинг	Значення
Швейцарія	1	76,69	Швейцарія	1	87,67	Фінляндія	1	90,68	Данія	1	87,42	1	82,5	
Україна	102	46,31	Україна	95	49,01	Україна	79,69	Україна	109	52,87	Україна	60	49,5	
Напрямі зміни за 2010-2012 роки	↓ 15		Напрямі зміни за 2012-2014 роки	↑ 7		Напрямі зміни за 2014-2016 роки	↑ 51		Напрямі зміни за 2016-2018 роки	↓ 65		Напрямі зміни за 2018-2020 роки	↑ 49	
Ірак	132	25,32	Сомалі	178	15,47	Сомалі	180	27,66	Бурунді	180	27,43	Ліберія	180	22,6

Джерело: складено автором за даними [18].

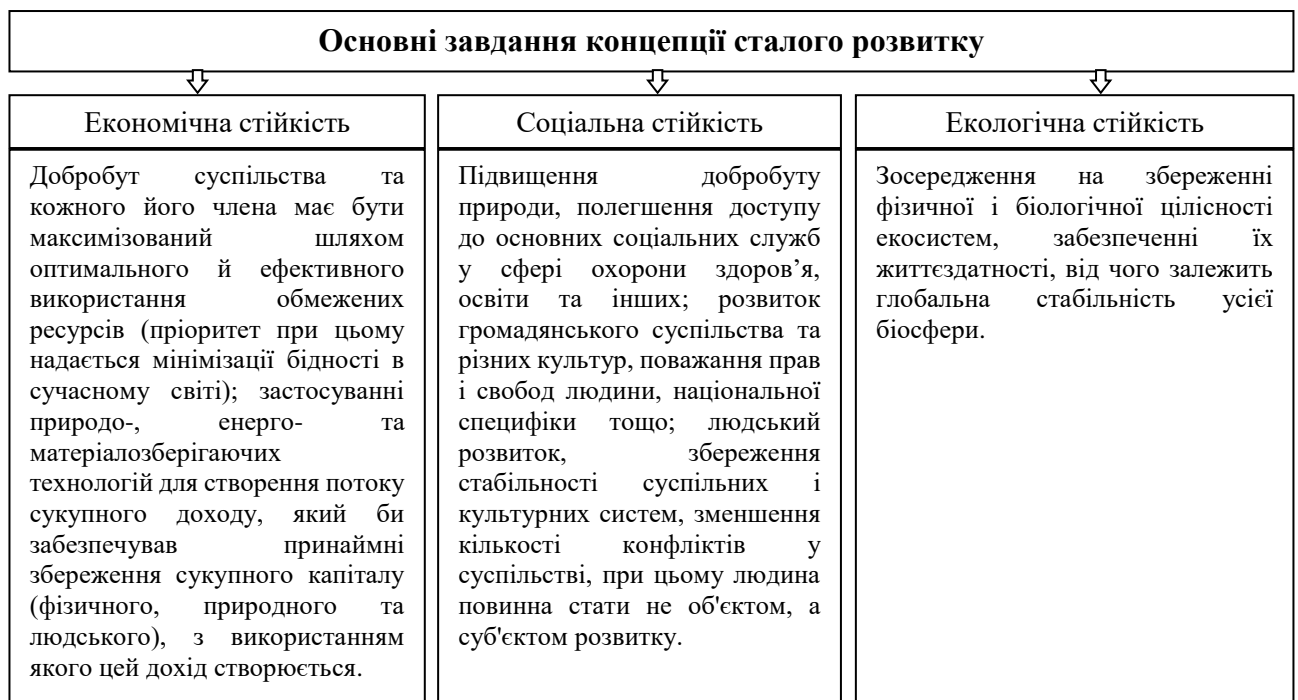

Рис. 2. Основні завдання концепції сталого розвитку

На сьогоднішній день у світі відбувається загострення екологічних проблем, які є наслідком динамічного розвитку виробництва без дотримання мінімальних екологічних норм. Саме тому, і держави, і суспільство зацікавлені у мінімізації негативних наслідків для екології. На рівні бізнесу в межах різних галузей промисловості відбувається формування екологічних норм, дотримання яких є свідченням відповідальної діяльності. Велика кількість підприємств намагаються підвищити екологічну ефективність, в тому числі, у контексті зменшення обсягів споживання енергії, води та інших природних компонентів.

Можна констатувати, що екологічний фактор – це система спеціалізованих видів трудової діяльності та витрат, спрямованих на раціональне використання природних ресурсів, охорону навколишнього середовища, а також на його відтворення.

Витрати України на збереження природного середовища протягом 2015–2019 років представлено в табл. 2.

Таблиця 2

Витрати на екологічний фактор

Роки Витрати, тис. грн	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Впровадження повітроохоронних заходів	1109779,3	2228298,7	1393156,2	в.д.	в.д.
Витрати на відтворення та облік, охорону диких тварин	106417,8	125199,6	143803,1	в.д.	в.д.
Витрати на охорону навколишнього середовища	24591132,2	32488702,1	31491958,5	34392270,3	43735862,1
Витрати на утилізацію відходів	7539400000	8928300000	99792000000	10012300000	в.д.

Джерело: складено автором за [9, 10].

Провівши аналіз витрат, можна сказати, що спостерігається тенденція стабільного зростання показника витрат на відтворення та облік, охорону диких тварин, відносно стабільність зростання зберігає показник витрат на охорону навколишнього середовища, найбільш нестабільним виявився показник витрат на впровадження повітроохоронних заходів.

Виходячи з вищенаведеного, можна констатувати, що прерогативою стійкого розвитку сучасних підприємств є забезпечення на високому рівні саме екологічної відповідальності задля збереження сталого балансу економічних та екологічних інтересів у процесі господарської діяльності на базі попередження, скорочення та відновлення втрат у природному середовищі.

Саме тому необхідно розглянути основні теоретичні аспекти екологічної відповідальності задля розробки подальших практичних нюансів управління стійким розвитком підприємства.

Варто зазначити, що на даному етапі дослідження екологічної відповідальності немає єдиного підходу до визначення її сутності екологічної. Екологічна відповідальність по-різному інтерпретується представниками економічних напрямів:

– згідно класичного підходу, екологічна відповідальність виникла під дією екологічного законодавства: щоб уникнути санкцій, підприємства змушені були переглянути свою екологічну політику і вжити заходів для зменшення негативного впливу своєї діяльності на навколишнє середовище;

– згідно неокласичного підходу, екологічна відповідальність є наслідком не лише нормативно-правових обмежень, а й моральної відповідальності виробників за заподіяння шкоди природі [14].

Екологічна відповідальність – це свідома добровільна участь бізнесу у різноманітних заходах, направлених на попередження та мінімізацію негативного впливу на навколишнє середовище; раціональне природокористування; економію сировинних та енергетичних ресурсів у процесі господарської діяльності; залучення відходів у господарський обіг; запобігання аварійних і надзвичайних ситуацій; підтримку заходів з охорони здоров'я; збереження культурно-історичної спадщини, біорізноманіття та природних територій, які потребують особливої охорони; збереження зникаючих біологічних видів тощо [13, с. 159].

Огородник В.В. під концепцією екологічної відповідальності розуміє діяльність як кожного окремого громадянина, так і бізнес-структур, яка приносить користь навколишньому природному середовищу (або зменшує негативний вплив на навколишнє середовище). Крім того, дана діяльність не обмежується тільки визначеними законом та обов'язковими до виконання заходами [11, с. 612].

Підсумовуючи вищенаведене, можна сказати, що екологічна відповідальність підприємств – це їх діяльність, щодо зменшення екологічних ризиків та покращення екологічної ситуації в цілому.

Суть екологічної відповідальності виявляється через основні функції (табл. 3): компенсаційну, превентивну, стимулюючу, бюджетну та культурно-просвітницьку, і полягає в збереженні сталого балансу економічних та екологічних інтересів у процесі господарської діяльності на базі попередження, скорочення та відновлення втрат у природному середовищі [8].

Таблиця 3

Сутнісна характеристика функцій екологічної відповідальності

Функції	Характеристика
1. Компенсаційна	Спрямована на кількісну оцінку еколого-економічного збитку від діяльності та відповідного відновлення (компенсування) майнових та інших втрат (відтворення асиміляційного та рекреаційного потенціалів території тощо).
2. Превентивна	Передбачає моніторинг і контроль екологічної ситуації на території господарювання, аналіз і прогноз її динаміки, організації запобіжних заходів з оптимізації потенційних ризиків у формі природоохоронної діяльності, екологічного страхування, виконання екологічно орієнтованих НДДКР та інше.
3. Стимулювання	Означає залучення правових, фінансово-економічних, інформаційних та інших важелів у сфері охорони довкілля, а також підвищення попиту на кращі доступні технології та екологічні інновації.
4. Бюджетна	Витікає із сутності соціальної відповідальності бізнесу: здійснюючи на практиці екологічно значимі інвестиції за рахунок власних коштів, бізнес «розвантажує» таким чином бюджети всіх рівнів, прямо або опосередковано бере участь в реалізації національних проектів, зміцнюючи тим самим позиції держави і підвищуючи рівень довіри до влади з боку суспільства.
5. Культурно-просвітницька	Пов'язана із освоєнням нової парадигми управління, яка передбачає активну участь бізнесу у формуванні високого рівня корпоративної культури, вплив на споживацьку поведінку з урахуванням екологічних, енергетичних та кліматичних чинників.

Джерело: упорядковано автором за даними [8].

Заходи, які використовуються компаніями для поліпшення навколишнього середовища, відрізняються залежно від розмірів компанії, сфери діяльності, рівня розвитку корпоративної культури тощо. Для компаній-виробників проблеми впливу на навколишнє середовище стоять значно гостріше, ніж, скажімо, для компаній, які працюють у сфері послуг. Разом з тим, деякі компанії реалізують лише один вид екозберігаючої діяльності, тоді як інші втілюють ідеї зниження негативного впливу від свого функціонування на кожній стадії виробничого процесу. Незважаючи на відмінності у природозберігаючій діяльності, підприємства, зазвичай, дотримуються приблизно однакового алгоритму мінімізації негативного впливу своєї діяльності на навколишнє середовище.

Ми вважаємо, що для розробки ефективної екологічної стратегії необхідно враховувати також аспекти екологічної корпоративної відповідальності, які представлено в табл. 4.

Таблиця 4

Аспекти екологічної корпоративної відповідальності

<i>Назва</i>	<i>Характеристика</i>
1. Запровадження корпоративної екологічної політики	Компанії, які намагаються мінімізувати шкоду для природи, заподіяну своєю діяльністю, зазвичай запроваджують систему екологічних принципів та стандартів: проголошується дотримання компанією екологічного законодавства, провадиться відкрита екологічна політика, згідно з якою працівники, партнери, члени місцевої громади та інші зацікавлені сторони інформуються про можливу екологічну шкоду від діяльності компанії.
2. Екологічний аудит	Щоб розробити основні засади екологічної політики, визначити її основні напрями компанії використовують спеціальну процедуру екологічного аудиту, яка дозволяє оцінити реальні масштаби екологічної шкоди від діяльності організації. Мета екологічного аудиту полягає у визначенні основних ресурсів, необхідних для функціонування організації та обсягів їх споживання, а також в одержанні науково обґрунтованих висновків про міру впливу діяльності компанії на навколишнє природне середовище (атмосферні викиди, забруднення водойм, відходи процесу переробки тощо). Екологічний аудит проводиться компанією добровільно, допомагає визначити пріоритетні напрями екологічної політики організації як у довго-, так і в короткостроковій перспективі, та визначитися з системою заходів, що є максимально корисними для навколишнього середовища та організації.
3. Залучення працівників до екологічних ініціатив	Керівництво екологічно відповідальних міжнародних компаній переконане, що ефективною екологічна політика компанії може бути лише за умови, коли менеджмент, співробітники та члени їх сімей переймаються екологічними проблемами та намагаються долучитися до їх вирішення. З цією метою корпорації реалізують цілу низку екологічних освітніх проектів, у межах яких відбувається інформування працівників про те, який вплив на навколишнє середовище чинить їх діяльність, як вони можуть сприяти поліпшенню екологічної ситуації (екологічне виховання дітей, сортування сміття, придбання продуктів, виготовлених з найменшою шкодою для природи тощо). Деякі організації мають спеціальні програми для тих працівників, які виявляють неповагу до навколишнього середовища та не дотримуються корпоративних екологічних принципів. Тобто компанії утверджують екологічну відповідальність працівників крізь призму екологічної етики.

Продовження табл. 4

Назва	Характеристика
4. «Зелене постачання»	Для того, щоб забезпечити екологічність товарів та виробничих процесів, підприємства намагаються обирати так званих «зелених постачальників». Такі постачальники доставляють товари та надають послуги, які є менш шкідливими для навколишнього середовища. Деякі компанії об'єднуються у купівельні групи, щоб, з одного боку, показати наявність попиту на «зелену» сировину, а з іншого – змусити постачальників застосовувати природозберігаючі технології. Під час вибору постачальників екологічно відповідальні компанії керуються не лише ціною та якістю товарів, але й їх екологічністю: сировина та матеріали повинні задовольняти внутрішні вимоги екологічних стандартів виробництва компанії; вони мають видобуватися чи виготовлятися за природозберігаючими технологіями; для їх доставки повинні використовуватись найбільш екологічні транспортні схеми.
5. Виробництво «зелених» товарів	Виробники намагаються зробити свою продукцію більш екологічною шляхом використання для її виготовлення екологічно чистих матеріалів, застосування інноваційних технологій переробки відходів, використання технологій замкнутих циклів. Традиційно вважають, що найбільшими забрудниками планети є підприємства, які працюють в енергетичній, хімічній, металургійній промисловостях. Проте стрімкий розвиток інформаційних та комунікаційних технологій активізував проблему інформаційного брухту (e-waste).
6. Система екологічного управління (Environmental Management System)	Спеціальний інструмент, що дозволяє компаніям чітко визначати цілі природоохоронної діяльності, досягати їх та постійно вдосконалювати екологічні заходи. Цю систему втілено в стандартах екологічного менеджменту ISO 14000 (Environmental Management Standards), що розроблені Міжнародною організацією стандартизації. Над розробкою цих стандартів працювали понад 50 країн, ці стандарти використовуються більше ніж у 100 країнах. В основу екологічного управління покладено чотирирівневу структуру, що передбачає: аналіз екологічних проблем та вияв найгостріших з них; визначення екологічних цілей та планування основних заходів для їх досягнення; реалізацію запланованих заходів; аналіз, оцінювання ефективності запропонованих заходів, виявлення шляхів удосконалення екологічної політики. Реалізація екологічної політики компанії повинна здійснюватися відповідно до екологічних стандартів. Саме для цього передбачено проведення екологічного аудиту, імплементацію системи екологічного управління та документування усіх процесів.
7. Система екологічної сертифікації	У світі розроблена ціла низка систем національної та міжнародної екологічної сертифікації. Незважаючи на те, що в Україні існує така система, про неї знають небагато виробників та споживачів. Здебільшого таку сертифікацію проходять компанії-експортери, адже відповідність екологічним стандартам є ключовою вимогою виходу товару на європейський ринок. В умовах активної євроінтеграції нашої держави ефективно запровадження екологічної сертифікації відповідатиме вимогам світової спільноти, потребам споживача в отриманні нешкідливої продукції для власного здоров'я, а також сприятиме охороні навколишнього природного середовища.

Закінчення табл. 4

Назва	Характеристика
<i>Переваги екологічної відповідальності підприємства</i>	
Поліпшення екологічної ситуації	Додаткові переваги від екологічної відповідальності
- зменшення негативного впливу на довкілля від діяльності компанії; - поліпшення екологічних характеристик планети; - поліпшення здоров'я населення.	- збільшення вартості бренду та формування позитивної репутації; - збільшення обсягів продажу, можливість виходу на нові ринки; - доступ до нових джерел капіталу; - зменшення витрат та зростання продуктивності праці.

Джерело: складено автором за [12, 17].

Забезпечення корпоративної екологічної відповідальності повинно стати цільовою основою саме стратегічного управління стійкістю. Оскільки саме стратегічне управління передбачає змогу підвищити рівень зовнішньої інформаційності про результати діяльності, що є важливим для суспільства та стейкхолдерів; визначати вартість компанії не лише через ринкові показники, а й через призму причинно-наслідкових зв'язків між внутрішніми багатоаспектними процесами та іміджем підприємства; підвищити рівень обґрунтованості розроблених стратегій через розширення спектру аналітичної інформації.

Висновок. Дослідження показують, що стійкий розвиток підприємства є складним процесом, який залежить від дії багатьох чинників та потребує системного, науково-обґрунтованого управління. Імплементация концепції стійкого розвитку в практику діяльності сучасних підприємств визначає необхідність врахування економічних, екологічних та соціальних викликів, які формуються у зовнішньому середовищі підприємства. Загалом управління стійкістю підприємства має забезпечувати стан рівноваги між внутрішніми цілями та зовнішніми викликами, що створюватиме умови для безперервного розвитку.

Здійснений аналіз та систематизація показників екологічної стійкості орієнтований на створення системи збалансованого та адекватного уявлення про екологізацію при реалізації концепції сталого розвитку підприємств у рамках єдиної концепції сталого розвитку країни. Подальшої уваги потребує формування єдиного підходу до виміру та відображення ключових результатів діяльності підприємств на засадах якісного і кількісного аналізу факторів зовнішнього і внутрішнього стійкості на основі системи показників поточного стану та розвитку підприємства з метою завчасного попередження небезпеки і прийняття необхідних заходів підтримки та забезпечення сталого розвитку.

Отже, до найважливіших завдань, які потребують вирішення, слід віднести розробку правильної екологічної стратегії і тактики, підвищення ефективності управління екологічними аспектами діяльності підприємств, впровадження інноваційних еколого-орієнтованих технологій, підвищення екологічної свідомості та організації всебічної екологічної освіти, забезпечення екологічної корпоративної відповідальності.

Список використаної літератури

1. Алексеева А. Действуй сегодня, думай завтра / А. Алексеева, Д. Карпенко, Я. Писарева // Компаньон. – 2010. – № 33. – С. 24.
2. Безрукова О. А. Об'єкти та мотиви соціальної відповідальності бізнесу / О. А. Безрукова // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії і практики: зб. наук. пр. / гол. ред. О. Л. Скідін. – Запоріжжя, 2011. – Вип. 49. – С. 30–36.

3. Касич А. О. Альтернативна енергетика: світовий та вітчизняний досвід / А. О. Касич, Я. О. Литвиненко, П. С. Мельничук // Наукові записки. Серія: Економіка. – 2013. – Вип. 23. – С. 43–47.
4. Касич А. О. Чинники розвитку альтернативної енергетики у сучасних умовах / А. О. Касич, Я. О. Литвиненко // Економіка та суспільство. – 2017. – № 12. – С. 93–99.
5. Касич А. А. Теоретичні і методичні основи аналізу внутрішніх джерел фінансування інвестиційної діяльності / А. А. Касич // Актуальні проблеми економіки. 2011. № 3(117). С. 243–250.
6. Квятковська Л. А. Реалізація принципів концепції сталого розвитку в діяльності підприємства / Л. А. Квятковська // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – Вип. 1 (48). – С. 86.
7. Нагорний Б. Г. Тенденції у вивченні сучасних соціальних процесів / Б. Г. Нагорний // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – 2012. – № 992. – С. 9–12.
8. Гассий В. В. Экологическая ответственность бизнеса как элемент государственно-частного партнерства [Электронный ресурс] / В. В. Гассий, И. М. Потравный // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 3. – Т. 1. – Режим доступу: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/183>.
9. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.org.ua>.
10. Статистичний збірник довкілля України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Огородник В. В. Вплив екологічного компонента соціальної відповідальності на економіку України / В. В. Огородник // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2018. – Вип. 7. – С. 612–616.
12. Офіційний сайт Міжнародної фінансової корпорації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifc.org/>
13. Шаповал В. М. Функції та елементи соціальної відповідальності сучасних компаній / В. М. Шаповал, О. А. Коваленко // 36. матеріалів І міжнар. наук.-практ. інтернет-конф "Детермінанти сталого розвитку організацій в умовах глобалізації" (м. Дніпропетровськ (15–16 груд. 2014 р.) / відп. ред. В. М. Шаповал; М-во освіти і науки України, Нац. гірн.ун-т. – Д.: НГУ, 2015. – С. 158–160.
14. Des Jardins, J. (1998). Corporate Environmental Responsibility. *Journal of Business Ethics*, Vol. 17, № 8, Pp. 825–838.
15. Kasych, A., Vochozka, M. (2017). Theoretical and methodical foundations of sustainable management in modern companies. *Маркетинг і менеджмент інновацій*, № 2, С. 298–305.
16. Kasych, A., Vochozka, M. (2018). Methodological support of the enterprise sustainable development management. *Маркетинг і менеджмент інновацій*, № 1, С. 371–381.
17. Mazurkevich, P. Corporate Environmental Responsibility: Is a common CSR frame work possible? Retrieved from: <http://siteresources.worldbank.org/EXTDEVCOMMENG/Resources/csrframework>.
18. The Environmental Performance Index Report. Retrieved from: <https://epi.yale.edu>.